

વિષયુ ખરે

હિન્દી કવિ, અનુવાદક, વિવેચક, ફિલ્મસમીક્ષક,
પત્રકાર અને સ્ક્રિપ્ટ લેખક.

જન્મ: ૯ ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૦, છિંદવાડા, મધ્ય પ્રદેશ.

અવસાન: ૧૯ સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૮, દિલ્લી.

યુનિવર્સિટી કક્ષાએ અંગ્રેજીનું અધ્યાપન. સાહિત્ય અકાદેમીમાં પ્રોગ્રામ સેક્રેટરી અને હિન્દી વર્તમાનપત્ર નવભારત ટાઇમ્સના તંત્રી તરીકે પણ સેવાઓ આપી હતી. એમણે પ્રચુર માત્રામાં હિન્દી ઈન્ડિયન જર્નલ અને બીજી યુરોપિયન અને એશિયન ભાષાઓના સાહિત્યના અનુવાદ કર્યા છે. ભારતીય સન્માનો ઉપરાંત એમને ફિનલેન્ડના મહાકાવ્ય ‘કાલેવાલા’ના હિન્દી અનુવાદ માટે ‘ઓર્ડર ઓફ ધ વ્હાઈટ રોઝ ઓફ ફિનલેન્ડ’ અને ઇસ્ટોનિયાના મહાકાવ્ય ‘કાલેવિપોએગ’ના હિન્દી અનુવાદ બદલ ‘ઓર્ડર ઓફ ધ કોસ ઓફ ટેરે મારિઆના’ જેવાં આંતરરાષ્ટ્રીય સન્માનો પણ મળ્યાં હતાં.

સરસ્વતીવંદના

તું હવે નથી રહી ચંપાવલ્લરિ ચંદ્રમા અને હિમ સમાન શ્વેત
 તારાં વસ્ત્રો પણ મલિન કરી દેવામાં આવ્યાં
 તારી વીણાના તાર ભલે તોડી દેવાયા ન હોય
 એ વિસ્વર તો થઈ જ ગઈ છે
 જે કમલ પર તું હજી સુધી આસીન છે
 એ ક્યારનું જ વિગલિત થઈ ચૂક્યું

જે ગ્રંથને તું સાહી રાખતી હતી
 એ જીર્ણશીર્ણ થઈને વિખરાઈ ગયો
 તારો હંસ ગૃધ્રોનો શિકાર બન્યો
 મયૂરે ધારણ કર્યું કાગનું રૂપ
 જે સરિતાને કિનારે તું બિરાજતી હતી તે બની વૈતરણી
 સદૈવ તો શું કદાચિત્ પણ કોઈ તારી સ્તુતિ કરવા નથી આવતું
 તું કોઈની પણ રક્ષા નથી કરી શકતી જડતાથી
 મારી મૂર્ખતમની શું કરવાની

વીણાવાદિની વર દે એક આ
 જા કાલિકામાં વિલીન થઈ જા હવે

બનવા દે એને એ સહુની દેવી
જેમની તને બનવા ન દેવામાં આવી
આવો ચંડિકે, કપાયેલા હાથોનું તારું પ્રાચીન કટિવસ્ત્ર ત્યજીને
છોડી દે તારી વાસી મુણ્ડમાલ
ફેંકી દે ખપ્પર સહિત રક્તબીજનું સજાવેલું શિર
શારદાના સમસ્ત વિશ્વાસઘાતી ભક્તો - પુરોહિતો - યજમાનોની પ્રવૃત્તિઓ
બની ચૂકી છે તામસી ને આસુરી
કેટલું કલુષ કેટલું પાખંડ કેટલું પાપ કેટલો કદાચાર
માનવ જ પી રહ્યો છે રક્ત માનવનું
કેટલું કરણીય છે અહીં તારા માટે કરાલી
તારામાં સમાહિત સરસ્વતી ત્યજી દે પોતાનું રુધિર-પથ્ય
તારી તૃષ્ણા તુષ્ટ કરવા માટે પ્રચુર છે અહીં
ક્ષુધાનું શમન કરવા માટે પર્યાપ્ત
કોરા હાથ મુંડ મહિષ શુભ્મ નિશુભ્મ રક્ત બીજ છે
હંસ પર નહીં શાર્દૂલ પર આવ ભવાની
અને રચવા દે અહીં તારું નૂતન સ્તોત્રઃ
યા દેવી સર્વભૂતેષુ વિપ્લવરૂપેણ તિષ્ઠિતા

પ્રલયસંકેત

(તુભ્યમેવ ભગવંતં વ્યાસં)

[મનુષ્યના નૈતિક હાસને કારણે અપરિહાર્ય, સૃષ્ટિના અંતનાં લક્ષણો અને પૂર્વસંકેતોનું જેવું વર્ણન અને ભવિષ્યકથન પ્રાચીન ભારતીય પરંપરામાં છે, એવું કદાચ અન્ય ક્યાંય નથી. બાઈબલના પૂર્વાર્ધ 'ઓલ્ડ ટેસ્ટામેન્ટ'માં 'જેરેમિયાહ'* નામના એક સંત - પ્રભુના દૂતનો ઉલ્લેખ છે, જેમણે આવી જ દારુણ ભવિષ્યવાણીઓ કરી છે અને તેને માટે 'જેરેમિયાહ'* શબ્દ આપ્યો છે, પરંતુ ભારતીય ચેતવણીઓ માટે આવો કોઈ પ્રત્યય સંસ્કૃતમાં નથી મળતો અને માત્ર 'અપશુકન' એને માટે અપર્યાપ્ત છે. નિસ્સંદેહ આવી સંકેતશ્રેણીઓમાં દરેક યુગ અને સભ્યતા પોતાની નૈતિક અવનતિ અને અધમાવસ્થાનો પ્રતીકભાસ જોતી આવી છે અને ભલે મનુષ્યજાતિ કે સૃષ્ટિનો અંત હજુ થયો ન હોય, મહર્ષિ વેદવ્યાસ વિરચિત મહાભારતમાં વર્ણવાયેલાં દુર્દાન્ત અપશુકન, દુઃસ્વપ્ન અને અપલક્ષણ આ એકવીસમી સદીમાં અધિક પ્રાસંગિક, આસન્ન અને અવશ્યભાવી પ્રતીત થાય છે. આ કવિતાને સ્વીકૃત, સુપરિચિત અર્થોમાં પૂર્ણતઃ 'મૌલિક' નહીં કહી શકાય, કારણ કે એ ગીતાપ્રેસ, ગોરખપુર દ્વારા એના સુવિખ્યાત માસિક 'કલ્યાણ'ના ઓગસ્ટ ૧૯૪૨ના વિશેષાંકના રૂપમાં પ્રકાશિત મહાભારત-અનુવાદ 'સક્ષિપ્ત મહાભારત'માંથી પ્રાપ્ત, ઉત્થાપિત, શોધિત, ઉત્ખનિત, અન્વેષિત તથા આવિષ્કૃત (સુજ્ઞ વાચક જે ઇચ્છે તે કહી શકે) છે. થોડા અંશ અવશ્ય પ્રક્ષિપ્ત કરવામાં આવ્યા છે, પરંતુ ભગવાન કૃષ્ણદ્વૈપાયનના વિશ્વ-કાવ્યમાં આવાં પ્રક્ષેપણોને એક અપરાધિક પ્રમાદ જ કહી શકાય, છતાં પણ દુસ્સાહસિક વિનમ્રતા સાથે એ અહીં પ્રસ્તુત છે. - વિષ્ણુ ખરે]

દિવસ અને રાત્રિમાં કોઈ અંતર નથી કરી શકતો હું
બન્ને સમય એવા દીસે છે જાણે સૂર્ય ચન્દ્ર નક્ષત્રોમાંથી ઊઠે છે જ્વાળાઓ
બન્ને સંધિકાલે જોઉં છું દિવાકરને ઘેરી વળેલું મૃત શરીર
જેને શિર ભુજા કે જાંઘો નથી
ભડકે બળે છે બન્ને સંધ્યાઓની દિશાઓ

અંતરીક્ષમાં ટકરાય છે ધૂમકેતુ ઉલ્કાઓ ગ્રહો ઉપગ્રહો તારાગણ
શું ગર્જી રહ્યું છે આ
મેઘો વિના કઈ વિદ્યુત ત્રાટકે છે
રાત્રે વરસે છે રક્ત માંસ-મજ્જા
નદીઓના જળમાં લોહી પરુ ભૂણ વહી જતાં દેખાય છે

એ પોતાના ઉદ્ભવ તરફ પાછી વળવા માંડે છે
 ફૂવા તળાવ નાળાઓમાં ઊઠે છે ઝેરી ફીણોટા
 પર્વતોમાંથી કયો ભયાનક નાદ ઊઠી રહ્યો છે આ
 એમનાં શિખર અને શિલાઓ રેતીની જેમ ધ્વસ્ત થાય છે
 સાગર ઊફાણે છે ભૂકંપને લીધે પોતાના કાંઠા તોડીને ધરતીને ડુબાડતા
 દુર્ગંધ ઊઠે છે અગ્નિમાંથી

ક્યારેક આકાશમાં સાત સૂર્યો એક સાથે ઉદય પામે છે
 મુણ્ડ અને કબંધની પેઠે રાહુ અને કેતુ
 ક્યારેક જોડાતા ક્યારેક અળગા દેખાય છે
 ચન્દ્રના લુપ્ત થવાથી કૃષ્ણપક્ષ અને શુકલપક્ષ
 ક્યારે પરિવર્તિત થાય છે જ્ઞાત નથી થતું
 નષ્ટ થઈ ગઈ છે મારી ઈન્દ્રિયોની ક્ષમતાઓ
 મારી ચેતના ખોઈ બેઠો છું હું

વંધ્યા શાખાઓ વર્ણગંધહીન અવાસ્તવ ફળોથી લદાઈ ગઈ છે
 જેની પર કોઈ ઝળૂંબતું નથી જેને કોઈ ખાતું નથી
 હરિત વૃક્ષ દૂંદું બની જાય છે ને બળવા માંડે છે

ગમે ત્યારે ફૂંકાવા માંડે છે ડરામણા વાવંટોળ
 એનાથી વાલુકા નહીં વાટેલાં હાડકાનું ચૂર્ણ વરસે છે
 મધ્યાહ્ને અમાવાસ્યાની મધ્યરાત્રિનો અંધકાર છવાઈ જાય છે
 જ્યેષ્ઠ અને વૈશાખમાં લુપ્ત સરિતાઓ નગરોને ડુબાડી મૂકે છે
 મરુસ્થળમાં દિવસે હિમ પડે છે સરિસૃપોને હણી નાખતું

એક ગરુડ દેખાય છે જેના માથે શિખા અને શિંગ છે એને ત્રણ પંજા છે
 અને ચાંચની જગ્યાએ ચાર દાઢો છે
 વૃક્ષો પર બેઠેલાં ગીધ શ્યેન અને સમડીઓ શબોની ઘાતમાં નીચે જુએ છે
 કોકિલો શુકો મયૂરો ચાતકોના કંઠમાંથી જ્વાળાઓ અને ચિત્કાર નીકળે છે
 એ ધ્વજો પર બેસીને એને ચૂંથે છે

રાત્રિ દરમિયાન એક પક્ષી મંડરાય છે
જેને એક આંખ એક પાંખ એક પંજો છે ને જ્યારે એ કૃદ્ધ થઈને બોલે છે
તો એવી રીતે જાણે કોઈ રક્તવમન કરતું હોય
ગીધ ઘરોમાં ઘૂસી આવે છે ને જીવતા મનુષ્યોનું માંસ નોચે છે
જે આતંકિત તે તો આર્તનાદ સુધ્ધાં કરી શકતા નથી

આકાશ ગમે ત્યારે તીડોથી આચ્છાદિત થઈ જાય છે
જે પ્રત્યેક હરિત વનસ્પતિ અને જીવિત પ્રાણીઓને ખાય છે
ગર્દભોને જણે છે ગાયો હાથીઓને ખચ્ચરીઓ શ્વાનોને શુકરીઓ
ત્રણ શિંગ ચાર નેત્ર પાંચ પગ બે મૂત્રેન્દ્રિય બે મસ્તક બે પુચ્છ
તથા અનેક દાઢોવાળાં અકલ્પનીય પશુ જન્મ લે છે
અને વર્ણનાતીત ભયાવહ વાણીમાં બોલે છે

ઉંદરો છૂંદરો ગોધિકાઓ કીડામંકોડા વંદા સૂતેલાં સ્ત્રીપુરુષોનાં
નખ કેશ આંગળીઓ કોતરી ખાય છે અને એમને ભાન પણ નથી પડતું
શુગાલો વરુઓ અને લાંકડીઓ ખરે બપોરે ઝુણડ બનાવીને નીકળે છે અને
કૂતરાં બિલાડાં વાછરડાંનો આખેટ કરે છે
બંધાયેલાં પશુઓ અચાનક ચોકવા ઊછળવા માંડે છે પરસેવો પરસેવો થઈ
જાય છે એમની આંખોમાંથી આંસુ અને મૂત્રેન્દ્રિયમાંથી રક્ત વહે છે

અઙ્ગલિકાઓ પૂજાસ્થલિઓ વાહનોના ધ્વજ કંપવા માંડે છે બળવા માંડે છે
માનવહીન રથ ચાલવા માંડે છે શસ્ત્રોમાંથી ઝાળ ઊઠે છે

પાકશાળાઓની રસોઈમાં કીડા ખદબદતા નજરે ચડે છે

જે આ પૃથ્વી પર ક્યાંય જોવા નથી મળતાં
એવાં ભીષણ પ્રાણીઓને જન્મ આપે છે સ્ત્રીઓ
જેમાંથી કેટલીક એકસાથે ચાર-ચાર પાંચ-પાંચ સંતાન ઉત્પન્ન કરે છે જે
જનમતાં જ નાચે છે ગાય છે હસે છે

બધી જ મર્યાદાઓ તોડીને સમસ્ત નારીઓ સમસ્ત પુરુષ
પરસ્પર સંભોગ કરે છે અહર્નિશ હર સંભવ પાપાચાર થાય છે

સંગ્રામમાંથી પલાયન કરી જાય છે અચાનક નપૂંસક થઈ ગયેલા નવયુવક
ધૂત્તો દસ્યુઓ વેશ્યાલયોના સ્વામીઓના કીતદાસ બનવા માટે
જેમની સમક્ષ સ્ત્રીઓ સ્વેચ્છાથી નિ:શુલ્ક નિર્વસન થાય છે

કઈ નિદ્રા કઈ મૂર્છામાં ચાલી રહ્યો છું મને જાણ નથી
મેં ક્યારે નખો કેશો દૂષિત વસ્ત્રોથી
અશુદ્ધ થયેલા જળનું નથી તો પાન કર્યું કે નથી એનાથી સ્નાન કર્યું
મારી જાણકારીમાં મેં નથી કર્યો કોઈ રજસ્વલા કોઈ અગમ્યા સાથે સમાગમ
મારાથી નથી થઈ કોઈ બ્રહ્મહત્યા
તો શી રીતે પરાભવ થયો મારો

મારી પાસે ધનુષ્ય હતું પણ એની પ્રત્યંચા સુધ્યાં ન ચડાવી શક્યો હું
મારી ભુજાઓમાં જે બલ હતું હવે નથી રહ્યું સર્વ બાણ નષ્ટ થઈ ચૂક્યાં
મારા તૃણીરમાં કોઈ સાયક નથી
મારા કોઈ મંત્રપૂત અસ્ત્રનું આવાહન નથી કરી શક્તો હું
નષ્ટ થયું મારું પરાક્રમ નાશ થયો મારા વંશનો
ક્યાં મહાપાતક થયાં મારાથી કોઈ પાપ કોઈ મહાસંહારને રોકી ન શક્યો હું

અશ્રુતપૂર્વ મહારોગ ફેલાય છે અકલ્પનીય અપરાધ થાય છે
માતા પિતા પુત્ર પુત્રી ભ્રાતા ભગિની પતિ પત્ની પરસ્પર હત્યાઓ કરે છે
નરમાંસથી કોઈ ઘૃણા નથી કરતું

મરીચિકાઓમાં દીસે છે
સ્વાર્જનગરીઓ કલ્પવૃક્ષો અપ્સરાઓ અટ્ટાલિકાઓ ને અમરાવતી
જેની દિશામાં દોડે છે નરનારી તે ફરી ક્યારેય પાછાં ફરતાં નથી

લોકો સત્પુરુષો પૂર્વજો પૂજ્યો હુતાત્માઓ પ્રત્યે દ્વેષ દાખવે છે
એમની નિંદા કરે છે
આરાધ્ય અને અવતારોનો જ નહીં સત્પુરુઓનો તિરસ્કાર થાય છે
હત્યાઓ થાય છે ગુરુકુળમાં

બાળક વિકલાંગ બનીને નાયતાં ગાતાં અટ્ટહાસ્ય કરે છે
શસ્ત્રાસ્ત્ર લઈને એ મૂર્તિઓ આંકે છે કોતરે છે પરસ્પર આક્રમણ કરે છે
કૃત્રિમ નગર વસાવીને યુદ્ધ કરતાં જતાં એને નષ્ટ કરી દે છે

દેવતાઓની મૂર્તિઓ કાંપતી અટ્ટહાસ્ય કરતી રક્તની ઊલટીઓ કરતી
 ઝિન્ન અને ધ્વસ્ત થાય છે આશ્રમ અને પૂજાગૃહ ધૂલિસાત થઈ જાય છે
 જ્યારે મંત્રોચ્ચાર અને જપ કરવામાં આવે છે તો એવું સંભળાય છે જાણે
 માનવસમૂહ આક્રમણ કરી રહ્યાં હોય પરંતુ કોઈ નજરે નથી ચડતું
 કોઈ અન્ય લોકમાંથી આવેલા રાક્ષસો જેવાં પ્રાણીઓ
 ધન આભૂષણ છત્ર કવચ ધ્વજા સમેત નગરવાસીઓનું ભક્ષણ કરે છે

જ્યારે પૂજા-અર્ચનાનાં વાદ્ય વગાડવામાં આવે છે તો
 સૂનાં ઘરોમાંથી ઘોર સ્વર ઊઠે છે
 બળી રહેલાં ખંડેરો દેખા દે છે
 જેમાંથી દીન હીન અનાથોનો વિલાપ સંભળાઈ રહ્યો છે

પુરાતન યમ અને શાશ્વત મૃત્યુના સ્થાન પર
 આ કેવુંક નવીન કેવું નૂતન મૃત્યુ છે જે ન સ્વર્ગે લઈ જાય છે ન નર્કે

લોકો સ્વપ્નોમાં જુએ છે એક વિકરાળ કૃત્યા જે પોતાનાં અસ્થિઓ જેવા
 સફેદ દાંત દેખાડતી આવી છે
 અને સ્ત્રીઓનાં આભૂષણ લૂંટતી જતી આખા નગરમાં દોડી રહી છે
 પોતાનું કાળું અને પીળું માથું મુંડાવેલો કાળ
 નગરના માર્ગો પર ચક્કર લગાવે છે
 ભવનો પ્રાસાદો અટ્ટલિકાઓ ઉપવનો નિવાસીઓ નૃપતિઓને
 ક્યાંય સુધી ઊભો ઊભો જોયા કરે છે

ક્યારેક દેખાય છે ક્યારેક અદૃશ્ય થઈ જાય છે

પછી એક અટ્ટહાસ્ય જે બ્રહ્માંડના અંતપર્યંત જતું ગુંજે છે

(*કવિની નોંધમાં ઉલ્લેખાયેલા પ્રભુના દૂત જેરેમિયાહને ‘કન્દન કરતા પયગંબર’ - ‘weeping prophet’ પણ કહે છે. ‘જેરિમિયાહ’ શબ્દ એમના નામ પરથી રચાયો છે. પ્રલંબ વિલાપ, શોકાવહ ફરિયાદ, દારૂણ વિલાપભરી સાહિત્ય-કૃતિ અથવા દંડાજ્ઞાનું ન્યાયપૂર્ણ ભાવિકથન - એવા અર્થોમાં ‘જેરેમિયાહ’ શબ્દ વપરાય છે.)

કેદારનાથ સિંહ

હિન્દીના મૂર્ધન્ય કવિ.

જન્મ: ૧૯૩૪, ચકિયા (બલિયા), ઉત્તર પ્રદેશ.

અવસાન: ૨૦૧૮.

વિધિવત્ કાવ્યલેખન આરંભ્યું ૧૯૫૨-૫૩થી. અનિયતકાવિક સામયિકો ‘હમારી પીઠી’, ‘સાખી’ -‘શબદ’નું સંપાદન. વ્યવસાયે અધ્યાપક. કાવ્યપાઠ માટે અમેરિકા, રશિયા, કઝાકિસ્તાન, પેરિસ, ઇંગ્લેન્ડ, ઈટલી આદિ દેશોની યાત્રા. અંગ્રેજી, સ્પેનિશ, રશિયન, જર્મન, હંગેરિયન, ફ્રેન્ચ, ઈટાલિયન તથા પ્રાયઃ બધી જ ભારતીય ભાષાઓમાં એમનાં કાવ્યોના અનુવાદ થયા છે. સાહિત્ય અકાદેમી એવોર્ડ, વ્યાસ સન્માન, જ્ઞાનપીઠ પુરસ્કાર આદિ સન્માનોથી વિભૂષિત કવિ.

કવિ કુમ્ભનદાસને

સંતકવિ

ઊભો છું આપની સમાધિની સામે

અને મારા મસ્તિષ્કમાં ગુંજી રહી છે

આપની એ પંક્તિ-

‘સંતનકો કહા સીકરી સોં કામ’

સદીઓ પુરાણી આ નાનકડી પંક્તિ

અને એમાં આટલો તાપ

કે લગભગ પાંચસો વર્ષોથી ખળભળાવી રહી છે હિન્દીને

કવિવર,

ધૃષ્ટતા બદલ ક્ષમા કરો તો પૂછું-

આખરે એક સંતકવિને કુટિર છોડીને

જવું કેમ પડેલું સીકરી

કેટલો વખત લાગેલો એક કવિનાં ચરણોને

પોતાની કુટિર છોડીને સીકરી સુધી જવામાં

કેટલાં ચક્કર લગાવવા પડેલાં મહેલનાં

કે જૂતિયાંય તૂટી ગયાં

ને ઝોળીમાંથી ક્યાંક પડી ગયું

હરિનામ પણ!

શું થયેલું કવિવર

એક કવિની આંખોને

કેવી લાગેલી સીકરી કે અંતરથી ફૂટી નીકળી

હિન્દીની એ સૌથી એકાકી

દુખ્યા કરતી પંક્તિ

સંતકવિ

જતાં પહેલાંનાં પ્રણામ સ્વીકાર કરો
દિલ્લીથી આવ્યો છું
ઇચ્છું કે ના ઇચ્છું
જવું પડશે તો દિલ્લી જ
અને દિલ્લી આજની સીકરી છે સંતપ્રવર
ત્યારે તો એક હતી
આજે તો એકની અંદર બીજી
એમ જાણે કેટલી સીકરીઓ છે!

જાણું છું- સમાધિમાંથી
ફૂટી નીકળવાનો નથી કોઈ ઉત્તર
છતાંય કવિવર જતાં જતાં પૂછી લઉં
આ કેવો આણબનાવ છે-
કવિતા ને સીકરી વચ્ચે
કે સદીઓ વીતી ગઈ
તોય હજી આજેય એ બેને બનતું નથી!

દેવનાગરી

આ જે સીધી સરળ છે
લિપિ આપણી આ દેવનાગરી
એટલી સરળ છે
કે ભૂલી ગઈ છે પોતાનો પૂરો અતીત
પણ મારો ખ્યાલ છે
'ક' કોઈ કુહાડીથી પહેલાં તો
નહોતો આવ્યો આ દુનિયામાં
'ચ' પેદા થયો હશે
કોઈ શિશુના ગાલ પર
માનાં ચુંબનથી

'ટ' કે 'ઠ' તો એટલા દમદાર છે
કે ફૂટી નીકળ્યા હશે
કોઈ પથ્થરને ફાડીને

'ન' એક સ્થાયી પ્રતિરોધ છે
પ્રત્યેક અન્યાયનો

'મ' એક પશુના ભાંભરવાનો અવાજ
જે કોઈ કંઠેથી ચળાઈને
બની ગયો હશે 'મા'

‘સ’નાં સંગીતમાં
સંભવ છે, એક આછો એવો સિસકારો
સંભળાઈ જાય તમને
બની શકે કે આ પૂર્ણવિરામ કે પાણની નીચે
કોઈ લખી રહેલા હાથની
તકલીફ દબાયેલી હોય

ક્યારેક જોજો ધ્યાનથી
કોઈ અક્ષરમાં ડોકિયું કરીને
ત્યાં રોશનાઈની તળિયે
એક જરા અમથી રોશની
તમને હંમેશાં જોવા મળશે

એ મારા લોકોનો ઉલ્લાસ છે
જે ઢળી ગયો છે માત્રાઓમાં
અનુસ્વારમાં ઊતરી આવ્યો છે
કોઈ કંઠાવરોધ

પણ કોણ કહી શકશે
એના અંતિમ વર્ણ ‘હ’માં
કેટલું હાસ્ય છે
કેટલો હાહાકાર!

મુક્તિ

મુક્તિનો જ્યારે કોઈ રસ્તો ન મળ્યો
હું લખવા બેસી ગયો છું

હું લખવા ઇચ્છું છું 'વૃક્ષ'
એ જાણવા છતાં કે લખવું વૃક્ષ બની જવું છે
હું લખવા ઇચ્છું છું પાણી
'માણસ' 'માણસ' હું લખવા ઇચ્છું છું
એક શિશુનો હાથ
એક સ્ત્રીનો ચહેરો

હું પૂરી તાકાત સાથે
શબ્દોને ફેંકવા ઇચ્છું છું માણસની તરફ
એ જાણવા છતાં કે માણસનું કશું નહીં થાય
હું ભરી સડક પર સાંભળવા ઇચ્છું છું એ ધડાકો
જે શબ્દ અને માણસની ટક્કરથી પેદા થાય છે

એ જાણવા છતાં કે લખવાથી કશું નહીં થાય
હું લખવા ઇચ્છું છું

અનુ-કૃતિ, એક લોકગીતની
(જે મેં મંગલ માંઝી પાસેથી સાંભળેલું)

આંબાના મૂળિયાં પર
ઘા કરીશ મા
નહિતર મહુડો રાતભર
રોચા કરશે જંગલમાં

કાચા વાંસને ક્યારેય વાઢીશ મા
નહિતર બધી જ બંસરીઓ
થઈ જશે બેસૂરી

કાલે જે મળેલો રસ્તામાં
હેરાન પરેશાન
એની પૃચ્છાભરી આંખો
ભૂલતો મા
નહિતર સાંજનો તારો
ભૂલો પડી જશે મારગે

કોઈને પ્રેમ કરવાને
તો ભલે ચાલ્યો જજે સાત સમંદર પાર
પણ ભૂલતો મા
કે તારા દેહે એક દેહનું
લૂણ ખાધું છે